

Yoksulun Umudu Çocuk: Türkiye’de Suriyeli Tarım İşçisi Çocuklar

Saniye DEDEOĞLU*
Sinem SEFA BAYRAKTAR**
Özgür ÇETİNKAYA***

Öz: Bu makale Türkiye’de geçici koruma statüsü ile bulunan Suriyelilerin mevsimlik tarımsal üretimdeki konumlarını inceleyerek, göç, prekaryalaşma ve çocuk emeği arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Şüphe yok ki sayıları ülkede 3,5 milyonu bulan Suriye nüfusu, Türkiye işgücü piyasasında prekaryalaşma eğilimlerini arttırmaktadır. Göç süreci ile beraber çocuk emeği ve işçiliği hem göçmen hanelerin yaşam mücadelesine katkı sağlamakta hem de Türkiye’de ticari tarımsal üretimin gerçekleşmesi için ucuz ve kolay kontrol edilebilir emek biçimi olmaktadır. Çocukların kötü ve zorlu çalışma koşulları içeren tarımsal üretime dahil olması göç sürecinin göçmen emeğinin prekaryalaştırması ile sonuçlanmakta, çocukların eğitimden koparak kötü çalışma ve yaşam koşullarına, daha da önemlisi yoksulluk döngüsüne mahkum edilmesine neden olmaktadır. Çocuk emeğinin kullanımı Türkiye’de emeğin prekaryalaşması sürecini hızlandırırken, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin de yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca göç süreci ve prekaryalaşma, emek üzerinde artan ataerkil kontrol anlamına da gelmektedir. Makale boyunca tartışılacağı üzere bu süreç, en yoğun olarak kız çocukları tarafından yaşanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Emeği, Göç, Tarımsal Üretim, Mevsimlik Tarım İşçiliği

Syrian Child Agricultural Workers in Turkey: Children are the Only Hope of the Poor

Abstract: This article aims to examine the labour market position of Syrians under the temporary protection in seasonal agricultural production in Turkey, with a focus on the interrelations between migration, child labour and precarisation. There is no doubt that the

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

** Bağımsız Araştırmacı

*** Bağımsız Araştırmacı

presence of 3.5 million Syrians increases the precarisation trends in the Turkish labour market. The involvement of children in precarious work is an essential component of migrant families' survival strategies while it produces an abundantly low cost and easy to control labour supply for the commercial agricultural production in Turkey. The inclusion of children in agricultural production with harsh and difficult working conditions, results in the detachment of children from education to confine them to poor working and living conditions, and more importantly, generate a cycle of poverty. Significantly, the utilisation of Syrian child labour in Turkey speeds up the process of precarisation of labour and intensification of the state of the worst forms of child labour. In addition, the migration process and precarisation may mean an increased patriarchal control over labour in agricultural production, which is most commonly experienced by girls.

Key Words: Child Labour, Migration, Agricultural Production, Seasonal Agricultural Work.

Giriş

Çocuk işçiliği Türkiye’de kronik bir sosyal sorun olarak uzun yıllardır varlığını sürdürmekte ve ülkedeki çoğu sektörün işleyişi çocuk işçiliğinin devamlılığına dayanmaktadır. Tarımsal üretim çocuk işçiliğinin yaşandığı tek sektör olmasa da en yoğun olan sektörlerdendir. Tarımsal üretimde çocuklar sadece ücretli olarak değil, ücretsiz aile işçisi olarak da çalışmaktadır. Türkiye’de zaten yüksek oranlarda olan çocuk işçiliği 2011 yılında Suriyeli sığınmacıların ülkeye gelişi ile daha da yakıcı bir sorun haline gelmiştir. Türkiye’nin geniş enformel sektörlerinde çocuk işçiliğinin en kötü biçimini barındıran koşullarda çocukların çalıştıklarına ilişkin farklı kaynakların bulguları bulunmaktadır.

Türkiye işgücü piyasasında göçmen emeğinin varlığı Suriye’den zorunlu göç öncesine dayanmakla beraber, göçmen çocuk işçiler bu göç sonrasında daha sık rastalanan bir olgu haline gelmiştir. Göçmen çocuk emeğinin farklı sektörlerdeki üretimin önemli bir parçası haline gelmesi, Türkiye işgücü piyasasında prekaryalaşma eğilimlerini arttırırken, *yoksulların rekabeti* olarak adlandırılacak süreçte, enformel ve güvencesiz işler için göçmen ve yerli topluluklar arasında kıyasına bir ücret rekabeti yaşanmaktadır. Tarım sektörü bu rekabetin en bariz yaşandığı sektörlerin başında gelmektedir (Dedeoğlu 2018). Suriyeli göçmenler açısından bu rekabeti mümkün kılan yegane etmenlerden biri, farklı emek biçimlerinin işgücü piyasasına sürülerek ucuz işgücü yaratmaktır. Çocukların çalışması işte bu açıdan önemli bir emek biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu makale Türkiye’de geçici koruma statüsü ile bulunan Suriyelilerin mevsimlik tarımsal üretimdeki konumlarını inceleyerek, göç, prekaryalaşma ve çocuk emeği arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Şüphesiz ki sayıları ülkede 3,5 milyonu bulan Suriye nüfusu, Türkiye işgücü piyasasında prekaryalaşma eğilimlerini arttırmaktadır. Göç süreci ile beraber çocuk emeği ve işçiliği hem göçmen hanelerin yaşam mücadelesine katkı sağlamakta hem de Türkiye’de ticari tarımsal üretimin gerçekleşmesi için ucuz ve kolay kontrol edilebilir emek biçimi olmaktadır. Çocukların kötü ve zorlu çalışma koşulları içeren tarımsal üretime dahil olması göç sürecinin göçmen emeğinin prekaryalaştırması ile sonuçlanmakta, çocukların eğitimden koparak kötü çalışma ve yaşam koşullarına, daha da önemlisi yoksulluk döngüsüne mahkum edilmesine neden olmaktadır. Çocuk emeğinin kullanımı Türkiye’de emeğin prekaryalaşması sürecini hızlandırırken, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin de yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca göç süreci ve prekaryalaşma, emek üzerinde artan ataerkil kontrol anlamına da gelmektedir. Makale boyunca tartışılacağı üzere bu süreç, en yoğun olarak kız çocukları tarafından yaşanmaktadır.

Bu bağlamda göçmenler ve çocuklar, son yıllarda giderek sayıları artan ve prekarya olarak adlandırılan sosyal bir gurubun baş aktörleri haline gelmişlerdir. *Prekarya* bireylerin materyal ve psikolojik refah düzeylerini yakından etkileyen istikrarsız ve güvencesiz çalışma koşullarında bulunan kişilerin oluşturduğu sosyal gruba verilen isimdir. 20. yüzyılın proleter sınıfına karşın, günümüzün prekaryası hem işgücü piyasasında kısmi bir varoluş sergilerken hem de yaşam seviyesinde bir gelire sahip işlere erişmek için ücretsiz faaliyetlerini ve çalışmasını arttırmaktadır. Neoliberal kapitalist gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı belirtilen prekarya, iş güvencesinden yoksunluk, kısmi ve kısa süreli çalışma ile sonuçlanan güvencesizlik halidir (Standing 2014). Göçmenler Standing’ın tanımladığı prekaryaya dahil olan temel grupların başında gelmektedir. Ne var ki bu yazının dayandığı araştırmanın gösterdiği üzere göç süresi ile artan çocuk emeği arz ve talebi işgücünün daha da prekaryalaşmasının yanı sıra günümüzde prekaryalaşma eğilimlerinin sadece yetişkin değil çocuk emeği üzerinde de gerçekleştiğine işaret etmektedir.

Bu bağlamda, bu makalenin temel amacı Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretim örneğinde çocuk emeği ve prekaryalaşma ilişkisini incelemek için Suriyeli göçmen emeğinin arz ve talep koşullarını ele almaktır. 2017 yılında Adana ilinde yapılan saha çalışmasında elde edilen veriler kullanılarak, çocuk emek arzının koşulları ve çocuk emeğini absorbe etmeye yol açan tarımsal üretime ve tarımsal işgücü piyasalarına ilişkin içkin özüllükler ele alınacaktır. Bu özüllükler çocuk emeğinin tarımsal üretime kanaliz edilmesini kolaylaştırmanın yanı sıra, çocuk emeğine erişimin tarımsal üretim için ne kadar yaşamsal olduğuna da işaret etmektedir. Bu makale böylece,

Türkiye’de enformel işgücünün prekaryalaşması dinamiklerini anlamak ve yorumlamak adına çocuk işçiliğinin rolünü ortaya koymuş olacaktır.

Çocuk İşçiliğinin Mevcut Durumu ve Tarım Sektöründe Çocuklar

ILO’nun 2017 yılında yayınladığı *Küresel Tahminler ve Eğilimler 2012–2016 Raporu*’na göre, dünya çapında 5–17 yaş grubundaki 152 milyon çocuk, yani dünyadaki çocuk nüfusunun yüzde 10’u çocuk işçi olarak çalışmaktadır. Bu çocukların 72 milyonu sağlıklarını, güvenliklerini ve ahlaki gelişimlerini tehlikeye atan işlerde çalışmaktadır. Yine rapora göre dünyada çocuk işçiliği, Afrika’da yüzde 19,6, Asya ve Pasifik ülkelerinde yüzde 7,4, Latin Amerika’da yüzde 5,3, Avrupa ve Orta Asya’da yüzde 4,1 ve Arap ülkelerinde yüzde 2,9 olarak ölçülmüştür. Oransal olarak daha az olmasına rağmen 62 milyon çocukla Asya ve Pasifik ülkeleri çocuk işçiliği listesinin en üstünde yer almaktadır. Ardından Afrika 72 milyon, Latin Amerika 11 milyon ve Avrupa ve Orta Asya 5,5 milyon çocuk işçi ile gelmektedir (ILO 2017).

Çocuk işçiliğinin sektörel dağılımını veren Tablo 1’de yüzde 71 ile en yüksek orana tarım sektörünün sahip olduğu görülmektedir. Tarım sektöründe çocuk işçiliği öncelikle küçük aile çiftliklerinde yoğun olmakla birlikte, hayvancılık, balıkçılık ve su ürünleri faaliyetlerinde de görülmektedir. Tarımda çocuk işçiliği hem ücretli hem de ücretsiz aile işçiliği olarak ortaya çıkabilmektedir. Çocukların tarımda yaygın olarak çalışması, tarım sektöründe uzun çalışma saatleri, kayıt dışı istihdamın ve güvencesizliğin yaygın yaşanmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, kazaların ve meslek hastalıklarının sık görüldüğü tarım sektöründe, çocukların ağır çalışma koşullarına maruz kaldığı bilinmektedir.

Tablo 1: Dünya’da Çocuk İşçiliğinin Sektörel Dağılımı, 5-17 Yaş Grubu (2012-2016)

Sektörler	2012		2016	
	(bin)	Yüzde	(bin)	Yüzde
Tarım	98,422	58,6	107,543	70,9
Sanayi	12,092	7,2	18,007	11,9
Hizmetler	54,250	32,3	26,072	17,2

Kaynak: ILO (2017)

Türkiye’de çocuk işçiliğine ilişkin veriler en son 2012 yılında Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK tarafından toplanmıştır. 2012 TÜİK Çocuk İşgücü

Anketi sonuçları 6-17 yaş grubunda 893 bin çocuğun çalıştığını göstermektedir. Bu rakam, 6-17 yaş grubundaki bütün çocukların yüzde 5,9'una ve 15-17 yaşındaki çocukların ise yüzde 15,6'sına karşılık gelmektedir. Çalışan çocukların yüzde 52,6'sı ücretli işçi, yüzde 46,2'si ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Bütün çalışan çocukların yüzde 44,7'si tarımsal üretimde, yüzde 24'ü sanayi ve yüzde 31'i ise hizmetler sektöründe çalışmaktadır.

TÜİK'in 2012 yılı Çocuk İşgücü Anketi'nden sonra çocuk işçiliğine dair ulusal düzeyde veri toplanmamıştır. Ayrıca 2011 yılından sonra Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye gelişinin çocuk işçiliği üzerine etkileri bilinmemekle beraber, sektör bazlı araştırmaların bulguları (Yalçın 2016; Harunoğulları 2016) ve basında çıkan haberlerdeki¹ tespitler Suriyeli göçmen çocukların çalışmasının Türkiye'de çocuk işçiliği sorununu daha da kronik hale getirdiği yorumuna kanıt teşkil etmektedir.

Çocukların tarımsal üretimde çalışması ise belirli özel koşullara bağlanmıştır ve Uluslararası Çalışma Örgütü-ILO'nun 182 sayılı *En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi* çocukların tarımsal üretimde istihdam edilebilmeleri için asgari yaşın 16 olması gerektiğini ve çocukların çalışmasının eğitimlerine engel teşkil etmeden bütün sağlık ve güvenlik koşullarının sağlanması koşulu ile gerçekleşebileceği belirtilmiştir. Sözleşme *en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği* ifadesinin tanımını yapmış olup her üye ülkenin, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin öncelikli olarak ortadan kaldırılması için ulusal eylem programı hazırlamasını hüküm altına almıştır. Bu bağlamda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından hazırlanan *Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı 2017-2023* asgari yaşın 18 olduğu mevsimlik gezici tarım işçiliğini çocuk işçiliğinin en kötü biçimi olarak belirlemiştir. Programda çocuk işçiliğini önlemeye yönelik mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının tüm sağlık ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanması hedefi bulunmaktadır.

Amerika Çalışma Bakanlığı'nın Uluslararası İlişkiler Bürosunun (US Department of Labor's Bureau of International Affairs) periyodik olarak yayınladığı ülkeler bazında çocukların farklı sektörlerde çalıştığı işler listesinin 2017 tarihli versiyonunda (Tablo 2) Türkiye'de tarımsal üretimde

¹ Letsch, C. (02.09.2014) Syrian refugees trigger child labour boom in Turkey, The Guardian, London

BBC Türkçe (21.09.2016) Türkiye'deki Suriyeli Çocuk İşçiler

BBC Türkçe (06.10.2015) Suriyeli mülteciler dosyası: Eğitimde kayıp nesil riski

Yılmaz, C. (06.01.2015) İzmir'in Suriyeli çocuk işçileri, Kanal 35, Haber 35

Cupolo, D. (15.12.2016) The never-ending harvest: Syrian refugees exploited on Turkish farms, Adana, IRIN News

Belli, B. (16.09.2014) Syrian child workers 'left behind in life', aljazeera.com [online]

çocukların narenciye, pamuk, tütün, kimyon ve fındık bahçelerinde yaygın olarak çalışmakta olduğu görülmektedir. Özellikle mevsimlik gezici tarım işçileri arasında çocukların sayısı azımsanamayacak kadar fazladır ve bazı işlerde çalışan çocukların sayısı neredeyse işgücününün 1/3'üne kadar çıkabilmektedir. Çocukların ücretli mevsimlik tarım işlerinde çalışması, fiziksel gelişimini tamamlamamış çocukların ağır çalışma koşulları ile karşı karşıya olduklarını göstermektedir. Uzun çalışma saatleri, yazın sıcak ve nemde açık alanda çalışma tarımsal üretimin zorluklarından sadece bazılarıdır.

Tablo 2: Türkiye’de Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştıkları Sektörler ve Aktiviteler

Tarım	Pamuk, fındık, narenciye, şeker pancarı, kimyon, fıstık, bakliyat, kayısı, kavun/ karpuz, kiraz üretiminde
Sanayi	Mobilya, tuğla, ayakkabı, deri giyim, tekstil, araba tamiri ve maden işlerinde
Hizmetler	Sokakta mendil ve çiçek satmak gibi işler, pazar yerlerinde yük taşıma, geri dönüşüm malzemesi toplama, dilencilik Sokakta çalışmak, pazar yerlerinde yük taşıma, trafik ışıklarında arabaların camlarını temizleme, geri dönüşüm malzemesi toplama, dilencilik, lokanta veya küçük dükkanlarda çalışmak
Çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri	İnsan ticareti sonucu olarak çocukların seks ticaretinin bir parçası haline getirilmesi, silahlı örgütler tarafından çocukların kaçırılması ve kullanılması

Kaynak: United States Department of Labor, Bureau of International Labor Affairs (2017)

TÜİK’in çocuk işçiliğine dair 2012 yılı verileri ile 2006 yılında bu bağlamda toplanan veriler arasındaki farka göre, ücretsiz aile işçisi olan çocukların toplam çocuk işçiler içerisindeki oranı yüzde 41’den yüzde 46’ya, sayısal olarak ise 362 binden 413 bine yükselmiştir. Yine aynı kapsamda tarım sektöründe çalışan çocukların sayısı da 73 bin kişi artış göstererek 326 binden 399 bine, toplam çocuk işçilere oranlandığında ise yüzde 37’den yüzde 45’e ulaşmıştır. Tarımda çalışan çocuklar açısından asıl önemli olanı ise, tarımdaki istihdam artışının yüzde 66’sını ve ücretsiz aile işçilerindeki artışın yüzde 90’ını 6-14 yaş arası çocukların oluşturmasıdır. Toplamda da çocuk işçiliğinin artmasına neden olan 6-14 yaş grubu çocuk işçilerin sayısındaki artıştır (TÜİK 2012).

Türkiye’de yaygın olan çocuk işçiliğinin görünümünü daha da kötüye taşıyan gelişmelerden biri ise Suriye’deki iç savaştan Türkiye’ye sığınan ve sayıları 3,6 milyonu aşan² Suriyeli göçmenlerdir. Göçmenlerin yarısına yakınının 18 yaş altı nüfus olup, bu grup içinde çocuk işçiliğinin yaygın olduğu ve çocukların ağır işlerde çalıştığı bilinmektedir (Del Carpio ve Wagner, 2015). Türkiye’de bulunan Suriyeli çocuklar arasında okullaşma oranlarının göreceli düşük oluşu, çocukların eğitime katılımları konusunda yaşanan özellikle temel eğitim sonrası okul sınırlılıkları önemli engel olarak durmaktadır.³ Göçmen nüfus içinde yaşanan yaygın yoksulluk ve insana yarasız işlere erişimde zorluklar, düşük bile olsa gelir getirmeleri için aileleri çocuklarını her türlü koşullarda çalıştırmaya zorlamaktadır. Suriyeli göçmen grubun aşırı kırılgan ve güvencesiz oluşu, onları özellikle kentsel alanlarda, ço’cukları insan ticareti, cinsel taciz ve dilencilik gibi sömürüye açık hale getirmektedir (US Department of Labor’s Bureau of International Affairs, 2015).

Mevsimlik Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği

Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çocukların durumuna ilişkin çeşitli araştırmalar çocukların hem çalışma hem de yaşam koşullarına ilişkin önemli bulgular sunmaktadır. Türkiye’de yaklaşık olarak bir milyona yakın kişinin mevsimlik tarım işçiliğinde çalıştığı tahmin edilmektedir ve bu çalışanların bir kısmının çocuk olduğu bilinmektedir (TBMM, 2015). Özellikle 14-17 yaş arasındaki çocuklar mevsimlik tarım işlerinde çalışmakta ve tarımda ücretli çalışmak için aileleri ile birlikte göç etmektedir. Hayata Destek Derneği’nin (2014) 168 mevsimlik tarım işçisi hane halkı ile yaptığı ve 1.353 kişinin verisini içeren araştırmada, bu hanelerdeki çocukların büyük oranlarda tarlalarda veya bahçelerde çalıştığı tespit edilmiştir. 5-11 yaş grubundaki çocukların yüzde 35’i tarlada çalışırken, bu oran 12-15 yaş

² Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Eylül 2019 verileridir.

<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (erişim tarihi 23 Eylül 2018)

³ UNICEF, 2017 yılında hükümetin ve ortaklarının mülteci kamplarında ve ev sahibi topluluklarda gerekli hizmetleri sunma çabalarına destek vermeye devam etmiştir. Ölçeklendirilmiş sosyal yardım kampanyaları, bölge genelinde 997 bin çocuğun Türkiye’deki örgün eğitime ve 58 bin çocuğun yaygın eğitime kaydolması için yardımcı olmuştur. Aksi belirtilmedikçe, sonuçlar 31 Ekim 2017 tarihi itibarıyla geçerlidir. <https://www.unicef.org/appeals/syrianrefugees.html> UNICEF Türkiye için 2018 program hedefi şöyledir; örgün eğitime kayıtlı 600 bin çocuğun örgün eğitime kaydı, 5 ila 17 yaş arasındaki 325 bin Suriyeli çocuğun eğitim için şartlı nakit yardımlarından yararlanması, 80 bin çocuğun CP veya PSS programlarına katılması, 60 bin çocuğun nakit bazlı müdahalelerden yararlanması, 13 bin öğretmen ve eğitim personelinin teşvik alması.

[https://www.unicef.org/appeals/files/2018-HAC-Syrian-Refugees\(1\).pdf](https://www.unicef.org/appeals/files/2018-HAC-Syrian-Refugees(1).pdf)
SETA (09.03.2016) Türkiye’deki Suriyeli Çocukların Eğitimi Paneli.

grubunda yüzde 78'e, 16-18 yaş grubunda ise yüzde 85'e çıkmaktadır. Mevsimlik gezici tarım göçüne katılan çocukların, tarlada çalışsın ya da çalışmasın, çok büyük bir kısmının eğitim yaşamları kesintiye uğramaktadır. Hayata Destek Derneği'nin araştırması göstermektedir ki, tarlada veya bahçede çalışan çocuklarda yüksek oranda okulu terk ve devamsızlık durumu söz konusudur. Tarlada çalışan çocukların yüzde 50'si okulu terk etmiştir ve bu oran tarlada çalışmayan çocuklar için bile yüzde 21'dir. Çalışan ve eğitime devam eden çocukların yüzde 57'si okula düzenli devam edemiyorken, bu oran çalışmayan çocuklar arasında yüzde 43'tür. Özetle, mevsimlik tarımsal üretime katılmak çocukların eğitimini olumsuz yönde etkilerken, mevsimlik tarım işçiliği için göç eden ailelerin çocuklarının gelecekte eğitimden ayrılma ihtimallerinin de yüksek olduğu görülmektedir.

Kalkınma Atölyesi'nin Batı Karadeniz Bölgesi'nde fındık hasadı için çalışmaya gelen mevsimlik tarım işçisi haneleri odak alan araştırması (2014) benzer bir şekilde araştırma kapsamındaki 18 yaş altındaki hane halkı bireyleri arasında fındık hasadına katılanlar olduğunu göstermektedir. Ailesiyle birlikte göç etmiş 451 çocuğun, 329'u fındık hasadında çalışmaktadır. Bu sayı, çocukların yüzde 72,9'una tekabül etmektedir. Araştırma göstermektedir ki, tarım aracı ve fındık bahçesi sahibinin kabulü ile çocuklar fındık toplama işinde çalışmakta ve aileler çoğu zaman kendi çalışmalarının koşulu olarak çocuklarının da çalışmasını öne sürmektedir. Ailelerin ekonomik ihtiyaçları çocukların fındık hasadında çalışması için temel neden olarak gösterilmektedir.

Çocukların çalışma koşulları genellikle yetişkinlerin çalışma koşulları ile aynıdır. Uzun çalışma saatleri ve olumsuz çalışma ortamı çocuklar için çalışmayı daha da zor hale getirmektedir. Çocuklar sabah saat 7'de çalışmaya başlamakta, akşam saat 7'de işi tamamlamaktadır. 12 saatlik bu süre zarfında toplamda 1,5 saat yemek ve dinlenme molası bulunmaktadır. Çocuklar sadece fındık toplama işi yapmamakta, fındık çotanalarının konulduğu plastik kovaları, çuvallarını da taşımaktadır. Çocukların fındık toplama işinde fiziksel duruşları ve çalışma biçimleri gözlemlendiğinde, sürekli tekrar eden bir biçimde aynı hareketleri yaptıkları ve bu durumun çocukların bedensel gelişimlerine olumsuz etki ettiği görülmektedir. Ayrıca, çocuklar bahçedeki çalışmaya ek olarak yaşam alanlarında su taşıma, çamaşır yıkama, çadır temizliği ve yatakların toplanması, bulaşık yıkama, yemek ve sofraya hazırlama, çocuk bakımı işlerini de yapmaktadırlar. Görülmektedir ki, tarım işçiliği için göç eden aileler yanlarında çalışabilecek durumda olan çocuklarını götürmektedir. Çünkü aileler yılın kısa bir zamanında yapılan fındık hasadında ne kadar çok aile üyesini çalıştırabilirlerse gelirlerini o kadar arttıracakları motivasyonu ile hareket etmektedirler.

Adana Ovası'nda tarım işçilerinin çocuklarının çalışma ve yaşam koşullarını çocukların iyi olma perspektifinden inceleyen Uyan Semerci ve

Erdoğan'ın çalışması da (2017) tarım işçiliği ve çocuk emeği üzerine çarpıcı bulgular içermektedir. Araştırma, mevsimlik tarımsal üretim için göç eden ailelerin çocuklarının hem çalışma hem de yaşam koşullarını risk ve güvenlik açısından değerlendirmektedir. Raporda çocukların hem çadır yerlerinin hem de çalışma ortamlarının koşulları kaynaklı bir dizi riskle karşı karşıya olduklarına işaret edilmektedir. Özellikle yaşam ortamları olan çadır alanlarında temiz olmayan içme ve kullanma suyu, elektrik kaçakları, hijyenik olmayan tuvalet ve banyo imkanları olması, çadır yerlerinin genellikle yol ya da kanal kenarına kurulması, sıcak, soğuk, rüzgar, yağmur gibi farklı iklim koşulları, sağlık hizmetlerine erişim sıkıntısı ve böcek, yılan, sinek, akrep sokması tehlikesi gibi birçok etmenin çocukların sağlık ve güvenliklerinin risk altında olduğunu vurgulamaktadır. Bunlara ek olarak rapor, tarımda çalışan çocukların önemli bir kısmının haftada yedi gün ve günde 11 saat çalıştığını gözler önüne sermektedir.

Mevsimlik tarım işçiliğinde çocuk emeğinin göçmenler ve özellikle Suriyeliler arasında da yaygın olduğu Kalkınma Atölyesi'nin (2016 ve 2016a) yaptığı çalışmalarda gösterilmiştir. Adana Ovası'nda Suriyeli göçmen tarım işçilerinin durumunu inceleyen araştırma Suriyeli ailelerin '*çalışabilir yaşta*' olarak tanımladıkları çocuklarının tarlalarda, bahçelerde çalıştığını tespit etmiştir. Araştırma dâhilinde incelenen Suriyeli işçilerin üçte birinin 18 yaş altındadır. Bu araştırma çocukların ücretli tarım işçiliğinin, birçok Suriyeli aile için göç sonrası hayatta kalma mücadelesinin önemli bir aracı haline geldiğini ve çocukların eğitime erişim imkânlarının çok kısıtlı olduğu bir ortamda tarlalarda veya bahçelerde düşük ücretlerle, uzun saatler çalışmaktan başka çarelerinin olmadığını göstermektedir.

Suriyeli Mevsimlik Tarım İşçisi Haneler ve Çocuk İşçiliği Araştırması

Adana Türkiye'de mevsimlik tarım işçiliği için tarihsel süreç içinde önemli bir merkez olmuştur. Tarımsal üretimde ürünler değişiklik gösterse bile bu farklı ürünlerin üretiminde ücretli emek kullanımı değişmeden günümüze kadar gelmiştir. Bu nedenle, mevsimlik tarım işçilerinin değişen profilini incelemek için de Adana Ovası bir nevi laboratuvar olmaya devam etmektedir. 2011 yılından itibaren Ova'da tarım işlerinin büyük bir kısmı aşamalı olarak Suriyeli göçmenlere bırakılmış durumdadır. Suriyeli işgücünün daha ucuz olması tarımda işgücü ücretlerinin aşağı doğru çekilmesine ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden gelen yerli işgücünün sayısının giderek azalmasına neden olmuştur. Artık Suriyeli tarım işçileri Adana Ovası'nda karpuzdan, narenciyeye ve sebze kadar birçok ürünün üretimi gerçekleştirmekte olup, Suriyeliler Adana Ovası'nın asıl tarım işgücü hâline gelmişlerdir. Urfalı ailelerin sayıları ise giderek azalmış, yerli işgücü daha çok

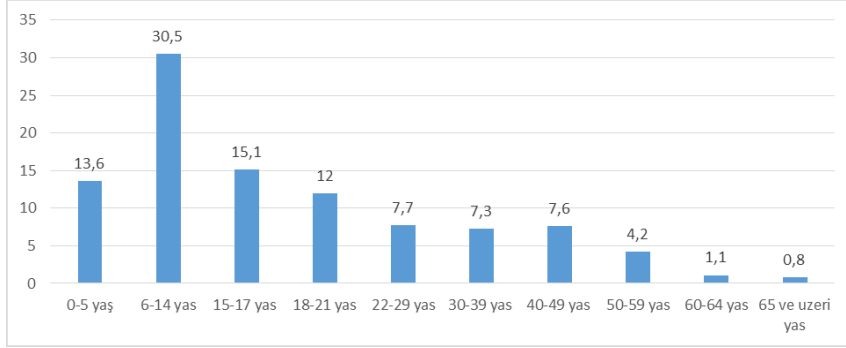
tarım aracılığı⁴ yapan ailelerle sınırlı hâle gelmiştir.

Bu makalede sunulan veriler, Nisan 2017 ve Ocak 2018 tarihleri arasında Adana'da tarım işçilerinin yaşadığı çadır yerleşim alanlarındaki Türkiyeli ve Suriyeli hanelerde hanehalkını temsilen yetişkinler ile yüz yüze yapılan anketler aracılığıyla toplanmıştır. Bu araştırmanın amacı, mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin sosyo-ekonomik koşullarını gün ışığına çıkarmak ve Türkiye'de tarım sektöründeki çocuk işçiliğinin arzına dair etmenleri ortaya koymaktır. Bu amaçla anket çalışması Şanlıurfa ve Adana illerinde 209 hanenin temsilcileriyle yürütülmüştür. Hanelerin 112'si Suriyeli, geri kalan 97'si Türkiyelidir. Ayrıca, ailelerin çocuk işçiliğine bakış açılarını öğrenmek ve hanelerin geçim stratejilerinde çocuk işçiliğinin yerini ele almak amacıyla Adana'da çadır yerleşimlerinde derinlemesine görüşmeler yürütülmüştür. Yarı yapılandırılmış bu görüşmelerde zaman kıstıtlılığı nedeniyle anket uygulamasında yer alamayan sorulara da yer verilmiştir.

Genç ve Kalabalık Haneler Tarım İşçiliğinin Olmazsa Olmazı!..

Araştırma bu hanelerin genellikle kalabalık ve yaş kompozisyonu genç bireylerden oluşan haneler olduğu ve aile bireylerinin çok önemli bir kısmının tarımsal üretime katıldığını göstermektedir. Suriyeli tarım işçisi haneler de benzer özellikler taşımaktadır. İncelenen 112 hane ortalama 8,1 kişiden oluşmaktadır. En çok görülen hane ortalaması ise 7 kişilik ailelerdir. 112 Suriyeli hanede toplam 905 kişi bulunmaktadır (452 erkek ve 453 kadın) ve bu hanelerde ortalama yaş 19,34'tür (kadınlarda 19,2 ve erkeklerde 19,4). En sık görülen yaş ise 17'dir. Hanelerde yaşayan 18 yaş altı çocuk sayısı ise 536'dır. Hane başı çocuk sayısı ortalaması 4,8'dir. Kısacası mevsimlik tarım işçiliği yapan Suriyeli hanelerin demografik yapısı oldukça genç ve kalabalık haneler görünümüne işaret etmektedir.

⁴ Tarım aracısı, tarım mevsiminin ya da hasat döneminin başladığı dönemlerde işgücüne ihtiyaç duyan tarım işverenine işgücü, iş arayan tarım işçisine de iş bulmada ücretli ya da ücretsiz olarak aracılık eden gerçek veya tüzel kişilerdir. Tarım aracısı genellikle elci veya dayıbaşı olarak da adlandırılmaktadır. Mevsimlik tarımsal üretim süreçlerinde işveren ile işçiyi bir araya getiren, bunun karşılığında ücret, komisyon alan, iş süresince işçilerin başta çalışma olmak üzere günlük yaşamsal koşullarının temini ve ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli roller üstlenen kimselerdir. Tarım araçları, işin gerçekleştiği alanda (tarla, bahçe, arazi) işçilerin çalışmalarını takip, kontrol ve düzenleme görevini bazı durumlarda kendileri adına çalışan çavuşlarına bırakırlar.

Grafik 1: Hanehalkı üyelerinin yaş gruplarına göre dağılımı

Kaynak: Kalkınma Atölyesi, 2019

Genç yaş kompozisyonu ve kalabalık aile formasyonuna sahip olmak tarım işçiliği için ön koşullardan biridir. Mevsimlik tarım işçiliği ekipler hâlinde organize edildiğinden, ekipler hâlinde çalışmak ve çalışılacak işlerin ekip olarak bulunması nedeniyle, tarım işçiliği yapan haneler genellikle çok çocuklu olup, tüm akrabalar birlikte hareket ederek iş ekipleri kurulmaktadır. Bu aynı zamanda mevsimlik tarım işçisi grupların kendi içinde homojen olmayan katmanları bulunmasına neden olmaktadır. Kadınlar ve çocuklar bu katmanların önemli bileşenleridir. Mevsimlik gezici tarım işçi hanelerin hem kadın hem de çocuk emeğine erişimi onların tarımsal işgücü piyasasında pazarlık güçlerinin önemli bir ayağıdır. Hanehalkının tipolojik özellikleri de geniş ve çok çocuklu aileler ile genç yaş kompozisyonunu öne çıkartmaktadır. Bu özellikler hanelerin daha çok aile üyesini tarımsal işgücüne dâhil etmesini ve bu yolla hane gelirini arttırmalarını mümkün kılmaktadır.

Grafik 1’de de görüleceği üzere yaş grupları bazında hane halkı üyeleri oldukça genç bir nüfusa işaret etmektedir. 0-5 yaş çocukların oranı yüzde 13,6’dır. 6-14 yaş grubu ise en yüksek yaş aralığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaş ilerledikçe hane üyeleri arasındaki oranı da düşmektedir. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı oldukça azdır (yüzde 2,8). Yaş gruplarının cinsiyet bazında dağılımı da genel dağılımdan farklı değildir. Hem kadın hem de erkek yaş gruplarında 6-14 yaş grubu oransal olarak yüksek seyretmektedir. 6-14 yaş grubunda toplam 276 çocuk bulunmaktadır (yüzde 47,8 erkek, yüzde 52,2 kız çocuk). Eğitim durumuna yaş grubuna bağlı cinsiyet bazında bakıldığında bu yaş grubunda yer alan erkek çocuklarının yüzde 61,4’ünün okur-yazar olmadığı görülmektedir. Bu durumun temel nedenlerinden bir tanesi özellikle okul çağına gelen Suriyeli çocukların okula gidememesi veya gitmemesidir. Benzer bir durum kız çocukları için de geçerlidir (yüzde 57,6). Okula gitme veya devam etme her iki cinsiyet grubunda da oldukça düşüktür (yüzde 2,3 erkek çocuklar, yüzde 2,1 kız çocuklar).

15-17 yaş grubunda ise toplam 137 çocuk bulunmaktadır (yüzde 50,4 erkek, yüzde 49,6 kız çocuk). Kız çocuklarında okur-yazar olmama durumu erkek çocuklarının neredeyse iki katıdır (sırasıyla yüzde 23,2 ve yüzde 47,1). Aynı zamanda, kız ve erkek çocuklar arasında ilköğretim ve ilköğretimi terk etme bu yaş grubunda oldukça yaygın bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailelerin içinde bulunduğu durum düşünüldüğünde iç savaştan dolayı çocukların eğitimlerinin sekteye uğramış olması kaçınılmazdır. Bu durum Türkiye'deki yaşamlarında da devam etmekte ve çocuklar eğitim yaşamından neredeyse geri dönmek üzere uzak düşürülmektedirler.

18 yaş ve üzeri yetişkin nüfusun toplamı 369'dur (yüzde 50,7 erkek, yüzde 49,3 kadın). Yetişkin nüfusta öne çıkan, gerek kadınlarda gerek erkeklerde okuma yazma bilmeme halinin oldukça yüksek oranda seyrediyor olmasıdır (erkekler arasında yüzde 32,1 ve kadınlar arasında yüzde 63,2). Kadınların erkeklere oranla iki kat daha fazla okur yazar olmama durumu eğitim bazında cinsiyet dengesizliğini ve kadınların dezavantajlı durumunu açıkça göstermektedir. Kadınların eğitim düzeyine yaş grupları bazında bakıldığında yaş artıkça okuma-yazma bilmeme oranının da arttığı görülmektedir. Okur-yazar olmama dışında hem kadınlarda hem de erkeklerde görünen en yüksek eğitim düzeyi ilköğretim mezuniyetidir. Kadınların ilköğretim mezuniyet oranı erkeklerin yarısı kadardır.

Suriyeli Çocukların Tarım İşçiliği: Çocukluk Algısı ve Geçim Derdi Arasında

Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelere odaklanan araştırmalar, bu hanelerde çocukların çalışma oranlarının yüksekliğine işaret etmektedir (Hayata Destek 2014, Kalkınma Atölyesi 2014, 2016 ve 2018 a-b). Suriyeli tarım işçileri arasında çocukların ağırlıklı olması ve yoğun şekilde tarımsal üretimin bir parçası haline gelmesinin sadece Suriyeli göçmenlerin göç sürecinde bir hayatta kalma stratejisi olması yanı sıra Türkiye'de mevsimlik tarımsal üretimin işgücü talebinden de kaynaklandığı söylenebilir. Fakat göç süreci çocuk emeği üzerinde varolan baskıyı arttırdığı gibi çocukların olası eğitim olanakları önünde önemli bir engel oluşturarak, çocuklar arasında işçileşmeyi arttıran bir eğilim de yaratmıştır.

Tarımda çalışan Suriyeli hanelerin yarından fazlası (yüzde 53,6) Türkiye'ye sığınmadan önce tarım işçisi olarak çalıştıklarını ifade etmiştir. Çiftçi olanların oranı yüzde 18,8 iken, ücretli çalışanların toplam oranı ise yüzde 17'dir (sanayi, hizmet ve inşaat). Bu veriler aslında tarım işçiliği deneyiminin hanelerin tarımsal üretimde kalmalarını etkileyen önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Bu haneler aynı zaman eğitim oranı düşük ve kalabalık haneler olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, hanelerin Türkiye'de tarım işçiliği dışında gözle görünür bir ekonomik kaynağı bulunmamaktadır.

Tüm yaş grupları bazında bakıldığında ise nüfusun yüzde 60,2'si tarım işçisi olarak çalışmaktadır (yüzde 46,6 kadın, yüzde 53,4 erkek). Gerek Suriye'de yaptıkları işler gerek eğitim durumları göz önünde bulundurulduğunda bu durum çok da şaşırtıcı değildir. Mevsimlik ve gündelik mevsimlik işler Suriyeli haneler için belki de ulaşabildikleri en geçerli istihdam alanıdır. 6-14 yaş grubu erkek çocukların yüzde 40'ı tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Aynı yaş grubunda yer alan kız çocuklarının ise yüzde 49'u tarım işçisi, yaklaşık yüzde 10'unun ise ev eksenli olarak çalıştığı görülmektedir. 15-17 yaş grubundaki erkek çocukların neredeyse tamamı tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Aynı yaş grubunda yer alan kız çocukların ise yüzde 89,7'si tarım işçisi, yüzde 2,9'u ise ev eksenli olarak çalışmaktadır. Kısacası Suriyeli tarım işçileri arasında çocuk işçiliği bariz bir gerçektir.

Tablo 1: Araştırma kapsamındaki hanelerde çocuklar için beyan edilen aktiviteler

Yaş Grubu	Çalışma durumu	Suriyeli
6-14 Yaş Arası	Ev eksenli çalışma	14 (%5,1)
	Öğrenci	0
	Engelli	3 (%1,1)
	Tarım işçisi	123 (%44,6)
	Çocuk	136 (%49,3)
	Toplam	276
15-17 Yaş Arası	Tarım dışı işçi	0
	Ev eksenli çalışma	6 (%4,4)
	Öğrenci	0
	Engelli	3 (%2,2)
	Tarım işçisi	127 (%92,7)
	Hasta	1 (%0,7)
	Toplam	137

Kaynak: Kalkınma Atölyesi, 2019.

Görüşülen 112 Suriyeli haneye çocuk işçiliğine yönelik görüşleri de sorulmuştur. Ailelerin tamamı (yüzde 99) çocuklarının çalışmasının temel nedeninin aile bütçesine katkı sağlamak olduğunu dile getirmişlerdir. Diğer bir deyişle, iç savaştan kaçarak Türkiye'ye gelen ve hayatta kalmaya çalışan bu hanelerde çocuk emeği kaçınılmaz olarak görülmektedir. Çocuk emeği, ailelerin geçim stratejilerini desteklemesi yanı sıra mevsimlik tarımsal

üretimin özgüllüklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İşin ekipler halinde yapıyor olması ve mümkünse bütün aile emeğinin bu işe katılması nedeniyle, aile içerisindeki çocuklar büyüdükçe ailenin ekonomik faaliyetlerine giderek artan bir katkı sağlamakta, bu katkı sayesinde hem grubun bir üyesi olduklarına ilişkin sosyalizasyon yaşanmakta ve de yapılan işin incelikleri öğrenilmekte hem de ailenin yaşam mücadelesine destek verilmektedir. Bu durum çocuk işçiliğini kaçınılmaz olarak mevsimlik tarımsal üretiminin bir parçası haline getirmektedir.

Araştırma sırasında tarım işçiliğinin yetişkinlerin değil daha çok çocukların işi olduğu, yetişkinlerin tarlada çalışmak için çok yaşlı oldukları sıklıkla dile getirilmiştir. İşte bu nedenle kimin çocuk olduğu sorusuna topluluk tarafından verilen yanıt ile yasal sınırlarla çizilen çocuk yaşı arasında belli bir uyumsuzluk ortaya çıkmaktadır. Bu topluluk için birey 11-12 yaşını geçince artık çocuk olmaktan çıkan, ücretli tarımsal üretimin asıl çalışanlarından biri olmaya doğru evrilmektedir. 14-15 yaşındakiler ise bu işleri asıl yapacak kişiler olarak görülmektedir. Çocukluğun, algı ve çocukların yapabilirlik düzeyi ile ölçüldüğü, aslında “*çocuğun yaşı yok*” diyerek dile getirilmiştir. Çocuk akli işe ermeye başladığında ve iş yapabilir hale geldiğinde aslında çocukluktan çıktığı düşünülmektedir. Çocukluktan çıkış “*eli iş tutmak*”, “*aklı işe ermek*” ile, çocuk olma hali ise “*oyun oynamak*”, “*aklı ermemek*” ile tanımlanmaktadır. “*Beyni olmadıktan sonra çocuktur*”, “*oyun oynayan*”, “*aklı gelmemiş kişiler*”in çocuk olduğuna ilişkin vurgu sık sık dile getirilmiştir. Çocukluğun yaş ile bağlantısı koptuğunda işçilik, “*aklı işe eren*” kişilerin işi olmaktadır. Çocuk işçiliği ile yaş arasındaki bağın kırıldığı durumlarda kimin çalışmaya uygun olduğu ise yapabilirlik, yeterince büyümüş veya becerebilen kişi olmakla tanımlanabilmektedir.

Diğer yandan geniş ailelerde ailenin bir üyesinin gelir getirmeye başlaması, ilk kuşak anne ve babanın çalışma hayatından yavaş yavaş çekilmeye başlaması anlamına da gelmektedir. Çocuklar ailenin geçimini sağlamaya başladığında, baba çoğunlukla çalışmayı bırakmaktadır. Bir çadırda karşılaşılan bir ailenin iki oğlu tarlada çalışmaya başlayınca anne ve baba tarım işçiliğinden çekildiklerini, işin kendi yaşlarında insanlar için çok zor olduğunu belirtmiştir. Aslında birçok durumda, tarla veya bahçe işlerinin 12-13 yaşını geçmiş çocuklar için daha uygun olduğuna ilişkin yaygın bir kanı mevcuttur. Babalar ya da anneler uzun yıllar tarlada çalışmaktan dolayı hızlıca yıpranarak çeşitli hastalıklar nedeniyle çalışmamaktadır. Bu nedenle çocuklar gelir getirmeye başladığında anne ve babalar tarım işinden ayrılma eğilimindedir.

Tarım İşçisi Kız Çocukları: Toplumsal Cinsiyet, Çalışma ve Ataerillik

Mevsimlik tarım işçiliği kadın ve kız çocukların aktif olarak katıldıkları bir üretim faaliyetidir. Kadın emeği mevsimlik tarım işçiliği ile geçinen aileler için vazgeçilemezdir (KEİG, 2015; Çınar, 2014; Çelik ve ark., 2015). Mevsimlik tarım işçiliğinin devamlılığı kadınların hem üretim hem de yeniden üretim faaliyetlerine aldıkları role bağlanmış durumdadır. Çınar'ın da vurguladığı üzere burada tarımsal işgücününün feminizasyonundan bahsetmek mümkündür (Çınar, 2014). Öte yandan mevsimlik tarım işçiliğinde kadın emeği genel olarak geleneksel ataerkil değerler silsilesi içinde bağımlı olarak görülmekte ve böylece kadın emeğinin ve bedeninin kontrol altında tutulduğu ve emeğe el konulduğu bir sürece dönüşmektedir.

Mevsimlik tarımsal üretimde kadın emeği haneler için önemli bir gelir kaynağıdır. Kız çocukları küçük yaşlardan itibaren tarım işçiliği yapmaya başlamakta ve çocuk işçiliğinin önemli bir kısmını oluşturmaktadırlar. Kız çocukları tarımsal üretime yaygın katılımın yanı sıra, tarım işçisi hanelerin yaşamları için de gerekli olan yeniden üretim faaliyetleri için önemli katkılar yapmaktadırlar. Ev işlerinin devamı olan yemek, temizlik, çocuk bakımı gibi pek çok işin kadınların omuzlarında olması, zor koşullarda gerçekleştirilen yeniden üretim faaliyetlerinin zaman ve emek maliyeti kadınların çifte kırılganlığının ana eksenini çizmektedir. Kadınlar günde ortalama 16-18 saat çalışırken, bu uzun çalışma gününde en büyük yardımcıları ise yine kız çocuklarıdır. Kız çocukları ev içi iş yükünün büyük bir kısmını üstlenmektedir. Yemek yapma, ekmek pişirme, su taşıma, odun toplama, ateş yakma, çadır temizliği gibi işleri yapmaktadırlar. Ayrıca, kendilerinden küçük kardeşlerinin bakım sorumluluğunu da almak zorunda kalmaktadırlar. Mevsimlik kadın tarım işçileri genel olarak sigorta, sosyal güvenlik ve özel olarak da analık sigortası hakkından mahrumdurlar. Yetersiz hijyen koşulları, düşük sosyo-ekonomik düzey, genç yaşta evlenme ve beraberinde adölesan gebelikler, çok sayıda ve sık aralıklarla gebelik ve doğum, tarım alanlarında doğum öncesi, sırası ve sonrası sağlık hizmetine erişememe annenin ve bebeğin sağlık risklerini artırmakta hatta ölümlerine bile neden olabilmektedir.

Bu saptamalar araştırma bulguları ile de doğrulanmaktadır. Araştırmanın anket uygulamasında sorulan “*mevsimlik gezici tarım işlerinin olmadığı zamanlarda (örneğin kış aylarında) çocuklarımız ne tür işlerde yapıyor?*” açık uçlu sorusuna verilen cevaplar, kız ve erkek çocukların yeniden üretim faaliyetlerinde aldıkları farklı rolleri göstermektedir. Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerdeki kız çocukları büyük oranda ev işleri, temizlik, çocuk bakımı ve yemek gibi işlerle uğraşmaktadır. Okul çağında olanların çok azı okula gittiğinden, çocuklar belli bir yaşa geldiklerine tarlalarda çalışmaya

yönelmektedir, okula gidenler ise derslerden kalan zamanlarda ise yine ev işlerine devam etmektedirler. Erkek çocuklar arasında çalışanların faaliyetleri; hamallık, bir esnafın yanında çıraklık, portakal bahçelerinde çalışma, günübirlik geçici işler, terzi yanında çalışma olarak beyan edilmiştir. Kız çocuklarından farklı olarak erkek çocuklar için sıklıkla dile getirilen “*çalışmıyorlar, okumuyorlar, oturuyorlar*” olmuştur. Ayrıca, kızlar için mevzubahis olan ev işleri, “*boş boş oturması*” hoş görülen erkek çocuklar için bir görev değildir.

Evlilik kızların çocukluktan yetişkinlik hayatına adım atmasında önemli yüksek bir öneme sahiptir ve aslında evlilik yoluyla kadınlar, kurulu ataerki değerlerin taşıyıcıları ve bir sonraki kuşaklara aktarıcıları haline gelmektedirler. Kadınlar bunu daha çok annelik ve eşlik konumları üzerinden yerine getirirler. Suriye toplumunda da geleneksel ataerki değerler kadınların hem hanedeki hem de toplumdaki konumunu annelik ve eşlik üzerinden tanımlamaktadır. Bu tutumun en bariz sonuçlarından birisi, bir sonraki bölümde detaylıca ele alınacak olan eğitim olanaklarına kızların ve erkek çocukların eşitsiz bir şekilde erişimidir. Buna ek olarak kadınların medeni durumu hem ev içi hem de işgücü piyasası konumlarını yakından etkileyen bir faktör olarak görülmektedir.

Adana’da tarım işçiliği yapan Suriyeli topluluk, kız çocuklarının genel olarak erken yaşlarda evlendirildiği, birden fazla eşle evliliklere (kumalık) sık rastlanan ve kadın başına düşen çocuk sayısının fazla olduğu bir topluluk olarak tanımlanabilir. Yapılan görüşmeler ve gözlemler göçün kadınların evlilik yaşlarında herhangi bir değişiklik yaratmadığını göstermiştir. Fakat Suriye’den gelen farklı etnik ve kültürel gruplardaki kadınların evlilik yaşlarına ilişkin farklı pratikler olması dikkat çekicidir. Bazı gruplarda kadınların 20 yaşından önce evlendirilmediği öne sürülmüşken bazı gruplar 15 yaşından itibaren evlilikleri onaylamaktadır. Göçmen topluluklarda, göçün hanenin yaşamı üzerinde yarattığı riski yok edene kadar hanehalkı üyelerinin haneden ayrılmasına izin verilmeyeceği gibi bir yaklaşıma Adana’da rastlanmamıştır. Geleneksel pratiklerin; düğün, doğum gibi devam ettirildiği söylenebilir. Birkaç görüşmede Suriyeli kadınların Türkiyeli erkeklerle evlenmesinin istenmeyen bir durum olduğu paylaşılmış ve bunun nedeni olarak eğer bir gün Suriye’ye dönülürse Türkler ile evli kadınların Türkiye’de kalmak zorunda kalacağı olmuştur. Buna engel olmak için, bazı durumlarda genç kızların Türkiyeli erkeklerle evlenmesi riski nedeniyle apar topar evlendirildikleri de belirtilmiştir.

Çocuklar Neden Tarım İşçisi Olur? Bir Gün Bir Gündür, Bir Yevmiye Bir Yevmiyedir!..

Çocuk işçiliğinin temel nedeni olarak yoksulluğa işaret edilmektedir. Yoksul hanelerin geçim stratejilerinin başında, aile içinde çalışabilecek kişilerin

mümkün olduğu kadar gelir getiren çeşitli faaliyetlere yönlendirilmesidir. Kırsal kökenli ailelerde bu stratejiye fazla çocuk sahibi olmak ve çocuklar büyüdükünde ailenin tarımsal üretim faaliyetlerine el veren işçilere dönüşmesi katkı vermektedir. Bu hanelerde yaşayan kişilerin sayısı fazla olduğu için, ne kadar fazla kişi gelir getiren bir işte çalışırsa, aileyi geçindirmek ve yoksullukla baş etmek ancak bu şekilde mümkün olabilmektedir. Tarım işçisi aileler bu durumu “*çocuk çalışmazsa geçim olmaz*” diyerek açıklamaktadırlar. “*Karnımızı ancak doyuruyoruz, elimde olsa çalıştırmam*” ifadesi ile de aslında istenenin çocukları işe göndermek olmadığı, fakat bunun bir zorunluluk olduğunu vurgulamaktadır. Yine benzer şekilde, “*oraya keyfimizden gitmiyoruz, mecbur çalışıyorlar, aç kalmamak için*” veya “*şerefimizle çalışıyoruz, kimseye muhtaç olmayalım diye*” veya “*aile nüfusu fazla, ister istemez okuldan vazgeçip çalıştırıyoruz*” ifadeleri sıkça duyulmaktadır.

Çocuk işçiliğinin nasıl ve neden ortaya çıktığına dair hem tarım araçları hem de işverenler, çocuk işçiliğinin tarım işçisi ailelerin daha fazla gelir elde etmek için kullandıkları bir yöntem olduğu, bu nedenle önlenmesinin zor olduğuna işaret etmektedirler. Birçok durumda, tarımsal üretimde işgücü piyasasının düzenleyici olan tarım araçları, işverenlerin çocuk işçi istemediğini ama ailelerin çalışmaya gelirken mutlaka bir-iki çocuk da getirdiğini, buna engel olamadıklarını, çocuklar çalıştırılmazsa yetişkinlerin de çalışmayacağı tehdidi ile karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

İşveren diyor, çocuk olmasın. İşe giderken, aile araya 3 ya da 4 çocuk koyuyor. Biz bunları istemiyoruz deyince, biz de çalışmayız, çadırları söker gideriz diyorlar... Aile düşünüyor, bir gün bir gündür. Çocuk bir gün çalışırsa bir yevmiye eder.

Çocukların çalışmasının ailelere getirdiği maddi kazancın yanında, tarlada çalışmayı aileler çocuklarının göz önünde olması ve çocukların kontrolü için de bir yol olarak görülüyor. Bir işveren durumu şöyle anlatıyor:

Aslında biz çocuk gelsin istemiyoruz. Fakat bedenen gelişmiş çocuklar işe gelmezse kötü yollara bulaşıyor. Aileler bütün gün gözleri önünde olsun, dursun istiyor... Aileler çocuk gelsin istiyor, bir yevmiye bir yevmiye hesabı yapıyor... Biz de bakıyoruz, çocuk işe yarıyor, kalsın diyoruz...

İşverenler ayrıca işçilerin kimlerden oluştuğu konusunda kendilerinin pek bir bilgisi olmadığını, işçi havuzlarını oluşturmakta kendilerinin çalıştığı tarım araçlarının tam yetkili olduğunu, o nedenle bu konuda asıl sorumluluğun aile ve tarım araçlarında bulunduğunu vurgulamışlardır.

Birçok aile ve tarım aracısı sık sık çocukların küçük yaşlarda tarlalara götürülmeye başladığını fakat çocukların çalışmadıklarını, sadece işçilere su getirmek gibi basit işleri üstlendiklerini belirtmiştir. Çocuklar tarlalarda

çalışmıyor olarak değerlendirilmiş, fakat özellikle işlerin birim alan, birim miktar (götürü, kabala⁵) üzerinden ücretlendirildiği durumlarda çok küçük yaşta çocukların aile emeğinin bir parçası olarak üretime katıldığı dile getirilmiş ve gözlenmiştir. Bunun için en sık tekrarlanan örnek ise kuru soğan, pamuk hasadı olmuştur. Aileler bir çuval kuru soğan hasadı karşılığı aldığı ücreti arttırmak için ailenin tüm fertlerini çalışma sürecine dahil etmektedir. Pamuk hasadında da benzer şekilde bir kilogram pamuk toplaması karşılığı ücret alındığından, aile fertleri gün içinde ne kadar çok pamuk toplarsa o kadar gelir elde edilmektedir. Bu nedenle aileler 6 yaşından büyük çocuklarını çalıştırma eğilimindedir. “Çocuklar hep hafif işler yapıyor” denilerek geçiştirilse bile çocuklar tarlalarda yoğun olarak çalışmaktadırlar.

Aileler çocuk emeğini sadece yevmiye olarak değil; aynı zaman da bazı durumlarda kendi kazanacakları gelirin de bir parçası olarak görmektedir. Örneğin, çocuk işçiliği kuru soğan hasadında olduğu gibi birim miktar, birim alan (kabala, götürü) üzerinden ücretlendirilen ürünlerin üretiminde de çok yaygındır. Ailedeki herkes, tarlada belli bir miktar ürün veya belirli büyüklükteki arazide olan ürünü toplamak için çalışmaktadır. Topraktan sökülen kuru soğanların kuru saplarının kesilmesi ailedeki çocukların işi olarak görülmektedir. Bu nedenle kuru soğan işinde çalışanların neredeyse yüzde 30-35’inin çocuklar olduğu ve çocukların yaşının 5-6’ya kadar düştüğü ifade edilmektedir. Çocukların bu tür kabala/götürü usulü çalışması hem aileler hem de işverenler tarafından bedava emek olarak görülmekte, bir yetişkin işçinin tam günlük ücret kazanabilmesi aslında ailedeki çocukların bu işe kanalize edilmesi ile mümkün olmaktadır. Örneğin kuru soğan işinde çalışan bir ailede 12 yaşın altında 5 çocuk, 19 yaşında bir kız çocuğu, anne ve babadan oluşan 8 kişilik bir işçi ekibi olabilmektedir. Bu durumda üç kişilik yetişkinin soğan işinden tam yevmiyeye yakın ücret alabilmesi -ki bu kişi başı günlük 11 çuval kuru soğan çıktısına bağlanmıştır- 5 çocuğun da soğan üretiminde aileye katkı sağlaması ile mümkün olabilmektedir. Ayrıca götürü / kabala şeklinde belirlenen ücretlendirmede aile birim miktar alan veya birim miktar ürün üzerinden anlaşma yaptığından, işin niteliği, gerçekleştiği durumlarda kimin, hangi yaşta çalıştığı işvereni, tarım aracısını ilgilendirmemektedir. Esas olan işin öngörülen nitelikte yapılmasıdır. Bu nedenle aileler sabahın erken saatinden geç saatlere kadar iş yapabilecek bütün aile üyeleriyle çalışarak, o gün için azami geliri elde etme peşindedir. Bu nedenle aile üyelerinden kim ne yapabiliyorsa çalışma sürecine katılmaktadır. Küçük yaşlardaki çocuklar boş kova taşımakta, çuvaların

⁵ Ücretlendirmenin belli arazi büyüklüğü ya da miktar/ürün çıktısı üzerinden yapılması ise kabala ya da götürü olarak adlandırılır. Kabala ücretlendirme, toplanan ürünün birim ücreti ya da hasat edilen veya işlenen alan miktarına bağlı olmak üzere, iki temel esasa göre yapılmaktadır. Kabala tipi ücretlendirme, aile üyelerinin birlikte ya da işçi ekiplerinin çalışması durumlarında kullanılan bir ücretlendirme biçimidir.

doldurulmasına yardım etmekte, çuvalları bağlamakta, küçük çocuklara bakmakta ve su dağıtımını yapmaktadır.

Türkiye’de son yıllarda tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin durumunu etkileyen bir diğer gelişme, Suriyeli işçilerin tarımsal üretimde yaygınlaşmasıdır, ki bu durumun çocuk işçiliğinin artmasına neden olduğu düşünülmektedir. Suriyeli göçmenlerin gelmesiyle birlikte ücretler düştüğünden, Adana Ovası’nda tarımsal üretimin canlandığı, daha fazla arazide tarımsal üretime başlandığı belirtilmiştir. Suriyeli göçmenler arasında çocuk işçiliğinin daha yaygın olduğu, Suriyelilerin gelişinin çocuk işçiliğini arttırdığı, yevmiyelerin kişi başına yapıldığı durumlarda çocuk- yetişkin çok fark etmediği, tarım araçları tarafından sık sık dile getirilmiştir. Suriyeli ailelerin göç sonrası ayakta kalabilmek, geçimlerini sağlayabilmek amaçlı daha fazla çocuğu çalışmaya yönlendirdiği, tarla veya bahçe sahibi ve tarım araçlarının da işçi talebinin yoğun olduğu dönemlerde buna göz yumdukları aşıkardır.

Tarım Araçları, Ücret Ödeme Sistemi ve Çocuk İşçiliği

Mevsimlik tarımsal üretimin düzenlenemesi ve bu sürece dahil olarak kurumsal pratikler, tarımsal üretime ücretli çocuk işçiliğinin eklenmesini etkilemekte ve biçimlendirmektedir. Emek süreçlerinin kontrolü tarımsal işgücü piyasasını diğer sektörlere egemen olan süreçlerden ayıran özgüllükler taşımaktadır ve bunların başında ise mevsimlik tarımsal işgücünü organize eden tarım araçları ve işçilerin ücret ödeme sistemleridir. Tarım araçları işçi aileleri biraraya getirerek onların tarımsal üretime kanalize olmasını sağlayan aracı işlevi gören kurumsal bir pratik iken, ücret ödeme yöntemleri ise tarım aracısının elindeki işgücünü bir arada tutmak ve kontrol etmek için kullanılmaktadır. Bu süreçlerin işleyişi tarımda ücretli çocuk emeğinin kullanımını da yakından etkilemektedir.

Tarım aracılığı hizmetleri tarımda işgücü piyasasının düzenlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye’de uzun yıllardır tarımsal üretimin ücretli yapıldığı alanlarda tarım aracılığı yaygın bir kurumsal pratik olarak hayatını devam ettirmektedir. Aracılık hizmetleri özü itibari ile mevsimlik işgücüne ihtiyacı olan tarla veya bahçe sahipleri ve tarımsal üretimde iş arayan işçilerin buluşturulması faaliyetidir. Araçlar, geniş bir insan topluluğunun hareketliliğini sağlarken aynı zamanda hem işçiler hem de işverenler için bir nevi güvence işlevini de üstlenmektedirler. Tarım aracısı olabilmenin ön koşullarından biri geniş bir işçi havuzuna ulaşabiliyor olmaktır. Akrabalık, aşiret, komşuluk ve hemşerilik ilişkileri üzerinden kurulan mevsimlik gezici tarım işçiliği, büyük ekiplerin organize olup beraber hareket etmesi sonucu oluşmaktadır. Bir çalışma yerinden diğerine beraber

hareket eden ekip hem beraber çalışmakta hem de genellikle çadır alanlarında ya da kendilerine ayrılan yerlerde beraber yaşamaktadırlar. Bu nedenle tarım aracısı bu grubun bir nevi lideri olarak görülebilir. Bu da yüksek bir sosyal sermaye ve kalabalık bir işçi grubunu organize edebilme yetkinliği ve etkinliğini gerektirmektedir (Mura 2016). Tarım işçilerini ekipler halinde organize eden tarım araçlarının işlevi sadece çalışma ilişkileri ile sınırlı kalmamakta, çalışma günü sonrasında ihtiyaçların karşılanması, yeni ekip üyelerinin bulunması ve eğitilmesini sağlamak da tarım aracısına düşmektedir. Elbette araçların üstlendiği bu rol, çocuk işçilerin sadece işe katılımını değil, çalışma ve yaşam koşullarını da yakından etkilemektedir. Uzun çalışma saatleri, kısa dinlenme molaları, hızlı iş temposu, ücretlerin zamanında ödenmemesi, kalacak yerlerin insan sağlığına uygun yerler olmaması gibi etmenler çocukların yaşam kalitesini çok etkilemektedir.

Tarımsal üretimde tarım araçlarının en önemli rollerinden biri çalışma karşılığında ödenen ücretlerin işçiye ulaştırılmasını sağlamaktadır. Araçlar, işçilerin ücretlerine ulaşmaları ve ücretler üzerinden kesilen komisyon ve diğer giderler gibi kesintiler üzerine tam bir hâkimiyete sahiptir. İşçilerin ücretleri farklı ürün ve coğrafyada farklı şekilde belirlenmektedir. Bazı illerde kurulan komisyonlar aracılığı ile ücretler belirlenirken, bazı illerde ise tarım araçlarının işverenle yaptığı pazarlık sonucu belirlenmektedir. Bazen ücretler, bir köyde muhtarın öncülüğünde toplanan, o köyün ileri gelenlerinin belirlediği bir miktar da olabilmektedir. Adana ilinde örneğin ücretler Çukurova Tarım Araçları Derneği ile işveren temsilcileri olan çiftçiler birliği, ziraat odası ve ihracatçılar birliği temsilcilerinin ortak kararıyla belirlenmektedir. Adana Ovası'nın bazı yörelerinde ise mahalle muhtarlarının ortaklaşa aldığı kararlar ücretler için geçerli olmaktadır. Ücretlerin belirlenmesinde, çalışacak işçinin niteliğinden ve özelliklerinden ziyade, ürünün yapısı ve çalışılan bölgenin ücretleri belirlemede etkili olduğu görülmektedir. Bireysel iş ilişkilerinden ve kişinin özelliklerinden çok, ekiplerin bir işi yapma kabiliyeti ücretlendirilmektedir. Ekibin işe uygunluğu ve kompozisyonu ise daha önce de ele alındığı gibi, tarım araçları tarafından belirlenmektedir.

Çalışma ilişkilerinin ve ücretlerin bireysel bazda değil bir ekip çalışmasına bağlandığı durumlarda, tarım aracısı işçi ile işveren arasında bir köprü konumundadır. Araçlar aynı zaman da ücretlerin işçiye nasıl ulaşacağını belirleme gücüne sahiptir ve bu gücü çoğu zaman işçileri elde tutmanın bir yolu olarak kullanabilmekteledir. Ücretler işveren tarafından işçinin kendisine değil, doğrudan tarım aracısına ödenmektedir ve tarım araçları ücretleri alırken kendi komisyonlarını düşükten sonra kalanı işçiye öderler. Bu komisyonun yüzde 10'a karşılık gelmediği belirtilmiş olsa bile, tarım aracısının işçiye, işverenden aldığı ücretin ne kadarını ödediği konusunda kesin veriler bulunmamaktadır. Araçların ücretler üzerinden

aldığı komisyon, bir aracı ne kadar çok işçi çalıştırsa o kadar fazla gelir elde edeceği anlamına gelmektedir. Öte yandan işçi sayısı arttıkça, aracının farklı ekipleri yönetmek için kendisini temsil eden *çavuşlara* ihtiyacı olmaktadır. Çavuşlar bir nevi her ekibin usta başı olarak hareket etmekte hem işçilerin işe ulaşımı hem de iş sırasında performansından sorumlu olmaktadır. Küçük ölçekli, tek başına çalışan bir tarım aracısının kontrol edebileceği işçi grubu ise en fazla 45-50 kişi olmaktadır.

Adana Ovası'nda ücretlerin üründen ürüne, yöreden yöreye değişmesiyle birlikte genellikle kişi başına günlük yevmiye şeklinde ödenmektedir. 2017 yılında işçilere ödenen günlük ücret 56 TL'dir ve bunun 6 TL'si araçlara komisyon olarak ödenmekte olup, günlük ücret net 50 TL olarak gerçekleşmiştir. Tarım araçları işçi ekiplerini kurmak için zaman zaman ailelere avans verebilmektedir. Araçlar, her çalışılan gün için ailede bulunan işçi sayısına göre çalışılan günleri kendi defterlerine not ederken, aynı zamanda işçilere *ücret kartı* denilen, üzerinde kartın bir günlük ücret karşılığı olduğunu yazan, tarım aracısının kendisi tarafından tasarlanan, bastırılan ve üzerinde aracının ismi, telefon numarası ve imzasının bulunduğu bir kart verilmektedir. Tarım aracısı işçilerin ücretlerini belli aralıklarla ödemektedir. Ödemelerin önemli bir kısmının iş bittikten epey bir zaman sonra yapılması yaygın bir pratiktir. İşçiler ücretlerini çoğunlukla, çalıştıkları işverenin ürünü, satıp parasını aldıktan sonra tarım aracısından almaktadırlar. Örneğin eylül ayında karnabahar dikiminde çalışan işçiler, toprak sahibi ocak ayında karnabaharları satıp parasını aldıktan sonra, toprak sahibinin tarım aracısına işçi ücretlerini ödemesiyle, ücretlerini dört ay sonra alabilmektedir.

İşçi ücretlerinin iş bittikten sonra ödenmesi pratiği, araçlar için işgücünün iş sırasında ekipten ayrılmasını engellemenin bir yolu olarak görülebilir. İşçilerin ücretlerini günlük olarak almaları durumunda, bir sonraki gün işe gelmeme riski taşıyacağından, ücret ödemelerinin ötelenmesi, işgücünün bir sonraki gün de aynı tarım aracısı için, tarlada çalışmasını sağlamanın araçlarından biridir. Ayrıca ücretlerin uzun bir dönem sonunda toplu olarak ödenmesi işçilerin tarım araçlarıyla daha uzun bir ilişki kurmasının da bir gereği olmaktadır. Alan araştırması sırasında görüşülen ailelerden biri araçların ücretlerini ağustos ve ocak aylarında toplam iki kısım olarak ücretlerini ödediğini belirtmiştir.

Çalışılan günlerin ücret ödemesi aile reisine yapılmaktadır. Aile içinde çoğunlukla kadınların ve çocukların çalışıyor olduğu durumlarda, tarım araçları ücret ödemelerini evin erkek reisine yapmaktadır. Adana'ya Şanlıurfa'dan gelen tarım işçilerinin yaşadığı bir çadır alanında 40-45 yaşlarında Suriyeli bir erkek kendisinin çalışmak için çok hasta ve yaşlı olduğunu söyledikten sonra, iki oğlu ve kızının tarlalarda çalıştığını ama ödemelerinin kendisinin takip ettiğini ifade etmiştir. Yine Suriyeli bir aile ile

yapılan görüşmede, aile reisi olarak tanıtılan erkeğin tarla işinde çalışmadığı, ama ailenin çalışan bireylerinin ücretlerinin ailenin babasına ödendiği söylenmiştir. Erkek tarım araçları özellikle kadın ve çocuk işçilerinin ücretlerini hanenin erkeğine ödeyerek, ataerkil hegemonyayı yeniden tesis etmektedir. Kadın ve çocukların emekleri ise erkek egemenliğinin devamlılığı için araçsallaştırılmış olmaktadır. Bu şekilde, hanenin yetişkin erkeklerinin çalışmadıkları ve hanenin geçiminin kadınlar ve çocuklar üzerinden yürütüldüğü durumlarda bile, bir haneden kaç kişi ve kimlerin çalışacağı erkeklerin bir araya geldiği ortamlarda kararlaştırılmaktadır. Bir hanede çalışan bireylerin ücretleri o hanenin erkek reisine ödendiğinden, erkeklerin hanenin geçimini sağlamadıkları ortamlarda bile ataerkilliğin temel dinamikleri korunarak devam ettirilmektedir. İş ayarlamaları ve ücret ödemeleri üzerinden erkekler arasında kurulan bu güç birliği, *maskülen aura*⁶ denilebilecek bir durum yaratarak, kadınlar ve çocuklar üzerinde kurulan ataerkil kontrolün devamını tesis etmektedir. Kadınların ve çocukların tamamen dışlandığı bu ilişki ağları sayesinde, kadınların ve çocukların hem emeklerine el konulurken hem de onların emeklerinin erkek egemenliğin devamlılığı için araçsallaştırıldığı görülmektedir.

Her çalışma günü sonunda tarım araçları işçilere çoğu zaman aracının fotoğrafının bulunduğu bir ücret kartı verir. Üzerinde herhangi bir ücret yazmasa bile bu kartlar bir günlük yevmiye karşılığı nakit geliri ifade eder. Kartların çoğunda *kart kaybedilirse ödeme yapılmayacağı* ibaresi yer almaktadır. Bu kartlar kaybedilmemiş olsa bile tarım işçileri, ücretlerinin zamanında ödenmediğini ve önemli maddi sıkıntılar çektiklerini belirtmiştir. Bazı işçilerin ise çalıştıkları günlerin ücretlerini hiç alamadıkları ve tarım araçları ya da toprak sahipleri tarafından kandırıldıkları sık sık aktarılmıştır. Öte yandan, tarla veya bahçe sahibinden işçi ücretlerini alamayan tarım araçlarına da rastlanmıştır.

Bu kartlar tarım işçileri için bir nevi nakit işlevini de görmektedir. Mevsimlik gezici tarım işçileri genellikle şehir merkezinden uzak yerlerde konakladıkları için, ailelerin temel ihtiyacı olan erzaklar genellikle tarım araçları veya onların anlaşmalı olduğu gezici veya sabit esnaf tarafından sağlanmaktadır. İşçi aileler yaptıkları alışverişin bedelini tarım araçlarına veya aracının anlaşmalı olduğu esnafa bu kartlarla ödeyebilmektedir. Araştırma esnasında Adana Ovası'nda tarım işçilerinin yoğunluklu yaşadığı bir mahallede bir tarım aracısının küçük bir market açtığı, bulgur, makarna, un,

⁶ *Maskülen aura tanımı* mevsimlik tarım işçisi hanelerdeki kadın ve çocuklar üzerindeki ataerkil kontrolü açıklamak için kullanılmaktadır. Kadınlar, ailelerinin temel gelir getirici aktörleri iken, güç blokları ve erkekler arasında kurulan ilişkiler nedeniyle kadının emeği görünmez ya da göz ardı edilmektedir. Sonuç olarak kadınlar erkeklere bağımlı halde olmanın yanı sıra kendi varoluşlarını da hissetmemekte, bu bağımlılık ilişkisini içselleştirmektedirler.

şeker ve çay gibi temel tüketim malzemeleri ile spor ayakkabısı, giysi gibi temel giyim malzemelerini işçilere ücret kartları karşılığında sattığı görülmüştür. Bu kartlar zaman zaman, tarım aracısının birlikte çalıştığı yiyecek toptancısı ya da çadır yerleşim alanına gelen *mobil marketler* tarafından da kabul edilmekte ve bir nevi nakit para işlevi görmektedir.

Aracıların işçilerin ücretlerini nakit olarak çok geç ödemeleri nedeniyle işçilerin yaşadığı ekonomik sıkıntıyı azaltmak için verdikleri *ücret kartları* ile işçilerin satın alma gücü sağlanmaktadır. Ne var ki sıkıntının hafiflemesine yardımcı olsalar bile, temel tüketim maddeleri piyasa fiyatlarından daha yüksek fiyatlara satarak, kendileri için ikinci bir gelir kaynağı yaratmaları işçiler tarafından dile getirilmiştir. İşçilerin ve elbette kadın ve çocukların emeği bir yandan işverenler tarafından sömürülürken, bir diğer yandan da tarım araçları tarafından hem gelirlerine el konarak hem de emekleri farklı süreçlerde kontrol altında tutularak sömürülmektedir. Tarım araçlarının ücretler üzerinde kurduğu kontrol ve ücretlerden aldığı komisyon, ekibinde çalışan işçilerin mevsimlik çalışmalarını kontrol altında tutmak üzerine kurgulanmıştır. Bu kontrol ve tahakküm ilişkisi, elbette sadece yetişkin değil aynı zamanda çocuk işçilerin de çalışma koşullarını ve aynı tarım aracısına bağlı çalışma eğilimini arttırmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma Türkiye’de göç, prekaryalaşma ve çocuk emeği arasındaki ilişkiyi Suriyeli çocukların mevsimlik tarımsal üretimde yerini inceleyerek irdelemektedir. Çeşitli zamanlarda yürütülen ve özel olarak Adana’da çalışan Suriyeli göçmenler ile yapılan alan araştırması sonuçlarına dayanılarak göçmen çocukların tarımsal üretime entegre olma dinamikleri ele alınmıştır. Suriye’deki iç savaş sonucu ülkelerini terk etmek zorunda kalan göçmenler, Adana’da ücretli tarım işçiliğinin bir parçası haline gelmektedirler. Suriyeli tarım işçileri yerli tarım işçilerine göre daha düşük ücretlerle çalışmaktadır. Düşük ücretler Suriyeli işgücünün tarımsal üretimde yayılmasının temel dinamiğini oluşturmaktadır. Tarım işleri göçmenler için, özellikle de geniş aileler için çok sayıda kişi çalıştığına piyasada diğer işlerden elde edilebilecek gelirden daha fazla gelir elde edebilme potansiyeli taşımaktadır. Ne var ki tarım işleri uzun saatler ve zorlu çalışma koşullarını içermektedir. Bu zorluklara ailelerin çadır yerlerindeki yaşam koşulları da eklenmektedir.

Tarım işçiliği yapan aileler Suriye’nin kırsal alanlarından gelen, düşük eğitim seviyesi ve kalabalık hane yapıları ile tanımlanabilmektedir. Bu hanelerin geçim stratejilerinde tarım işçiliği önemli bir yer tutmaktadır ve çocuk emeği bu haneler için yaşamsal önemdedir. Göç sürecinin çocuklar üzerinde çok yıkıcı sonuçları vardır. Suriyeli tarım işçisi çocuklar açısından bunun en bariz sonuçları artan çalışma ve sömürü düzeyi ve bunlar ek

olarak eğitim imkanlara erişimin göçle beraber çok daralmasıdır. Bu süreç Türkiye işgücü piyasasında çocukların varlığını daha belirgin hale getirirken, prekeryalaşma eğilimlerini arttırmaktadır.

Mevsimlik tarımsal üretimde çalışan Suriyeli hanelerin tarım araçlarının ve tarla/bahçe sahiplerinin, kısaca yetişkinlerin çocuk ve çocuk işçiliği algısı ve buna bağlı tutum ve davranışlarının çocuk işçiliğini önleme bağlamında en önem verilmesi gereken husus olduğunu ortaya koymaktadır. Mevsimlik tarım işinin yoksulluk döngüsünü besleyen ve bu döngüden çıkış yollarını kapayan özellikleri ile perçinlenen sosyo-ekonomik açıdan yoksun olma hali ise genel olarak bu çok çocuklu, eğitim seviyesi düşük, genç nüfuslu, topraksız, vasıfsız ve hayatta kalma mücadelesi veren hanelerin çocuk emeğini kullanmak zorunda bırakmaktadır. Dolayısıyla sosyal politikalar bağlamındaki müdahalelere, destek mekanizmalarına ve yapısal sorunları giderici çözümlere olan ihtiyaç her zamankinden fazladır. Ne var ki Suriyeli göçmenlerin artan varlığı ve Suriyeli hanelerin özel konumları ve özellikleri nedeniyle Türkiyeli hanelere kıyasla daha yoksun, muhtaç ve sömürüye açık halde olmaları bu müdahalelerin aciliyetini ve Türkiye’de genel olarak yoksulluk ve çocuk işçiliğine ilişkin mücadelenin yeni boyutlarına işaret etmektedir.

KAYNAKÇA:

- Belli, B. (16.09.2014) Syrian child workers 'left behind in life', aljazeera.com [online]
<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/06/syrianchildworkersleftbehindlife20146228011456956.html>
- BBC Türkçe (21.09.2016) Türkiye'deki Suriyeli Çocuk İşçiler
<https://www.youtube.com/watch?v=UApXRX49f2Y>
- BBC Türkçe (06.10.2015) Suriyeli mülteciler dosyası: Eğitimde kayıp nesil riski
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151006_suriye_selin
- Cupolo, Diago (15.12.2016) The never-ending harvest: Syrian refugees exploited on Turkish farms, Adana, IRIN News
<https://www.irinnews.org/photo-feature/2016/12/15/never-ending-harvest-syrian-refugees-exploited-turkish-farms>
- Çelik, Kezban, Zeynep Şimşek, Yasemin Yüce Tar ve Aylin Kırca Duman (2015). Gezici Mevsimlik Tarım İşinde Çalışan Kadınların Çalışma ve Yaşam Koşullarının İrdelenmesi, Dünya Bankası, Ankara.
- Çınar, Sidar (2014) Öteki "Proleterya": De-proletarizasyon ve Mevsimlik Tarım İşçileri.
- Nota Bene Yayınları, Ankara.
- Dedeoğlu, Saniye (2018) Tarımsal Üretimde Göçmen İşçiler: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine' Çalışma ve Toplum, No: 56, 37-67
- Hayata Destek Derneği (2014) Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 Araştırma Raporu,
http://hayatadestek.org/yayinlarimiz/Mevsimlik_Gezici_Tarim_Isçiligi_%202014_Arastirma_Raporu.pdf
- ILO (2017) Marking Progress Against Child Labour; Results and Trends (Küresel Tahminler ve Eğilimler 2012–2016)
- Kalkınma Atölyesi (2019) Yoksulun Umudu Çocuk: Mevsimlik Tarım İşçisi Hanelerin Sosyo-Ekonomik Profili ve Çocuk İşçiliği Araştırması Raporu.
- Kalkınma Atölyesi (2018a) Bir Yevmiye Bir Yevmiyedir: Tarım Aracıları ve Türkiye'de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Araştırması Raporu.
- Kalkınma Atölyesi (2018b) Yevmiyeci, Yarıcı veya Kürekçi Hepsisi Çocuk: Tarımsal Üretimde Ücret Tipleri ve Çocuk İşçiliğinin Görünümleri Araştırması Raporu.
- Kalkınma Atölyesi (2016) Bereketli Topraklar Zehir Gibi Yaşamlar: Suriyeli Göçmenlerin Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Adana Ovası Mevcut Durum Araştırma Raporu.

- Kalkınma Atölyesi (2014) Fındık Hasadının Oyuncuları: Batı Karadeniz İllerinde Fındık Hasadında Yer Alan Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri, Çocuklar, Tarım Araçları ve Bahçe Sahipleri Temel Araştırması.
- KEİG (2015) Kadın Emeği ve İstihdamına İlişkin Bilgi Notları, Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi Platformu. http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/bilg_notlari_Agustos_2015-web.pdf
- Letsch, Constanze (02.09.2014) Syrian refugees trigger child labour boom in Turkey, The Guardian, London <https://www.theguardian.com/law/2014/sep/02/syria-refugees-child-labour-turkey>
- Mura, Elif Sabahat (2016) Dynamics of Intermediation in the Agricultural Labour Market: Women Workers in Adapazarı, ODTÜ. <http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12619955/index.pdf>
- SETA (09.03.2016) Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi Paneli. <https://www.setav.org/etkinlikler/turkiyedeki-suriyeli-cocuklarin-egitimi/>
- Standing, Guy (2014) Prekarya: Yeni tehlikeli Sınıf, İletişim Yayınları.
- TBMM (2015) Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu No: 716. www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss.716.pdf
- TÜİK (2012) Çocuk İşgücü İstatistikleri 2012, Türkiye İstatistik Kurumu.
- UNICEF (2019) Humanitarian Action for Children [https://www.unicef.org/appeals/files/2018-HAC-Syrian-Refugees\(1\).pdf](https://www.unicef.org/appeals/files/2018-HAC-Syrian-Refugees(1).pdf)
- United States Department of Labor, Bureau of International Labor Affairs (2015) Findings on the Worst Forms of Child Labor (En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği Bulguları)
- Uyan Semerci, Pınar ve Erdoğan, Emre (2017) Ben Kendim Büyüdüm Demiyorum-Adana'da Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının Çocuğun İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları, İstanbul Bilgi Üniversitesi
- Yılmaz, Ç. (06.01.2015) İzmir'in Suriyeli çocuk işçileri, Kanal 35, Haber 35 <https://www.youtube.com/watch?v=wskv3uOAC0g>